

A tér mint áru

I.

"Minden valamikori, a miénktől eltérő kultúrában, de a miénkben is, amelyben a tradíció folytán megőrződtek a múlt nyomai, a teret a természet és kultúra, egyén és társadalom összetevői közötti megfelelések és együvértartozások játéka képezi. Egy olyan, örökösen eredeti játék ez, amelynek éppen az eredetisége minősíti az adott teret és különbözteti meg más terektől, kifejezve ezáltal az adott csoport azonosságát".¹ Az előző kultúrákkal való radikális szakítás nyomot hagyott a modern tér értelmezésében és megszervezésében. "A két megalapozó mozzanat révén, ezek pedig a görög csoda és a reneszánsz a nyugati történelem szakít az addigi egzisztencia formáival és új térformát teremt, olyat, amely absztrakt, folyamatos jellegű, homogén, ürességet közvetítő és az egyetemességre tör."²

A változás első jeleit a modern egyénnek a természethez való viszonyulásában érhetjük tetten. A természet denaturalizációja és deszakralizációja azt jelenti, hogy a természet elveszti magáért-való értelmét és alárendelődik a homo faber szükségleteinek. Miután érvényre jut az autonóm egyed koncepciója, a természetre vonatkozó jelentések³ csupán a privát és individuális jellegű viszonylatokban keletkezhetnek. Ezt a dimenziót nem társadalmi jelentésekhez kapcsolhatjuk, ugyanis megszűnik minden olyan jelentés, amely a termé-

szetből eredne vagy apriori meghatározottságú lenne a társadalom által.

A tér újszerű megszervezésének lényeges mozzanatai a tekintélyelvű monarchiák létrejötte, a királyi városok megjelenése, valamint a terület egységesítése. A terület egyneműsítése a militarizáció révén jön létre, mert ezáltal feltételeződik, hogy nincs magáért-való tér mint természeti valóság.⁴

Az állam már a kezdettől fogva összekapcsolódik a tér egy meghatározott formájával. Egyszerre teremti ezt a teret és teremtvé van általa. Nem tudjuk tehát meghatározni, hogy melyik a teremtő és melyik a teremtett. Az állami tér az ember bélyegét viseli magán, amelybe beleívódnak a nemzedékek, politikai erők valamint a tárgyteremtők tevékenységei. Itt a társadalmi tér létrehozásáról kell beszélnünk, a hierarchizált intézmények, törvények és konvenciók által fenntartott mesterséges építményről. Az állam tehát nem más, mint konkrét elvonatkoztatás, amely szimbólumokkal telített, az információk és üzenetek cseréjének intenzív székhelye, a szellemi erők, a hatalomra vonatkozó ideológiák és tudások gyűjtőközpontja. Végül is, de nem utolsósorban, mindez a gazdasági tér megteremtését is jelenti, amely nagyon gyorsan arra fog irányulni, hogy jelentései közvetítésével alárendelje a többi térformát.

"Az állam saját történelmi és természeti feltételeihez fordul és megváltoztatja azokat. Ezután létrehozza a térben megnyilvánuló társadalmi viszonylatokat. Azt a teret, amelyet az állam hoz létre politikai térnek hívjuk".⁵ Történelmi szempontból feltétlenül kijelenthetjük, hogy az állam az új térforma kialakításának és megszervezésének legfőbb tényezője. Ugyanakkor a tér minősítései máshonnan erednek, jelesül, az árutermelési civilizáció szocializációjának alapjaiból. A modernitás, az árutermelési civilizáció megszületése előfeltételezte az államot, de a feudalizmusból való átmenetet követően az individuumok egyneműsítését még nem lehetett az árucivilizáció normái alapján véghezvinni. A politikai hierarchia szocializációja már nem játszhatta az egyedek közötti kohézió fenntartójának szerepét, így államilag szorgalmazott kohéziósmodell keletkezett, amely az individualizmus (társadalmi szerződés) valamint a megvalósult állam ideológiáján (ab-

szolutisztikus állam) alapult. Az áru közvetítésével történő szocializáció előfeltétele tehát az állami tér: az állam válik ama fészekké, amelyből e szocializációs alakzat kibontakozhat.

A nemzeti államok állandó jellegűek, stabil létesítmények a feudális államhoz képest - lehetővé teszik az áruviszonyokhoz szükséges feltételek kialakulását. (Amidőn az áruviszonyok kifejlődnek, a nemzeti állam fékező tényezővé válik). Az állam még két funkció megvalósítását tűzte ki célul:

a) a társadalom szöveteinek védelme azoktól a dezorganizáló erőktől, amelyek a piac törvényeinek formájában fenyegetik a társadalmat. Az állam arra kényszerül, hogy átértelmezve a hagyományos pásztor-modellt⁶ védje a társadalmat és az egyéneket is az áruviszonyok veszélyes következményeitől. "Innen származik az állandó vita a liberalizmus - amely azt állítja, hogy a rendszerműködés zavarai a külső, állami beavatkozás folytán jönnek létre - s ellenfelei között, akik szerint a liberális utópia már eddig is sok kárt okozott, s hogy csupán a beavatkozás különféle formái révén tudtuk elkerülni a legrosszabbat".⁷ Az ár-társadalom ezen dimenziója azzal magyarázható, hogy a gazdasági közeg ráerőlteti jelentéseit más társadalmi közegekre. Ezáltal rombolja azok belső szerkezetét és logikáját, s lehetetlenné teszi az individuum számára, hogy elrejtőzzön és védelmet találjon. Az áru-viszonyok a változások, nóvumok és bizonytalanságok, valamint az állandóan felújuló harc kereszttüzébe dobják az individuumot, anélkül, hogy lehetősége nyílna a szökésre. Ebben a kontextusban nyilvánvaló, hogy a tér megszervezése és ellenőrzése fokozatosan az állam kezébe kerül. A tér biztosítása a társadalom szövete valamint az individuumok védelmének előfeltétele.

b) az áruviszonyok hatásainak korrigálása, másrészt ezen hatások létrejöttének biztosítása. Ugyanis a piac hatása katasztrófális a gazdasági viszonyokra: pazarlás, értékvesztés, a természet rombolása. Az erőszak, amely minden közösségben megjelenik, itt gazdasági formát nyer, s éppen ezért életbevágóan fontos azon intézmények életben tartása, amelyek kanalizálják a konfliktusok veszélyes következményeit. Ám az

erőszak feloldásának intézményes formái nem teremthetik meg azt az egyensúlyt, amely kiiktatná az erőszakot. A gazdasági erőszak áttérjed az élet más területeire is, ahol lemez-telenített formában jelentkezik. Az állam elsődleges célja tehát, hogy tompítsa azokat a következményeket, amelyek lehetetlenítik az erőszak gazdasági kanalizációját (lehetővé kell tenni, hogy megmaradjon az erőszak egyensúlya). Ugyanakkor az állam tevékenysége arra irányul, hogy a beavatkozás révén kiiktassa a piaci törvények azon hatásait, amelyek éppen e törvények működését tennék lehetetlenné. Az állam központi elemmé válik, amely ellenőrzi, kanalizálja, tompítja a kölcsönös erőszakot. Funkciója ezúttal nem merül ki mint az iménti esetben az áruviszonyokkal szembeni védelemben, most a lényeges mozzanat: az áruviszonyok és a társadalom ágenseinek védelme. Szükségszerű létezéséből fakad gyakori kísérlete hogy a gazdaság szolgálólánya helyett annak ura legyen.

II

A modern, árutermelési civilizáció alapvető dimenziói a privát (társadalmi ellentmondás, valamint ezen ellentmondás feloldási módjaiból származnak. Az individuális ebben a társadalomban csupán a privát szférában bír jelenléttel, ezáltal vehet részt a társadalmiság megteremtésében). A privát szféra ugyanis nemcsak a társadalmi közegbe való belépésnek, hanem a társadalmi közeg megteremtésének és megformálásának alapja is. Ilyeténképp a privát szféra csak egyetlen - kvantitatív-dimenzióban nyilvánulhat meg és csak mint kvantum létezhet. A tér partikularitását és különbözőségét el kell törölni, legalábbis abban az értelemben, hogy azok nem lehetnek mértékadóak. A partikularitások és a különbözőségek a kvantitás reprezentánsaiként jelennek meg. Ez a redukció nem megy végbe ellenállás nélkül, ama individuális szembe-szegül a leszűkülésnek, az elvonatkoztatásnak és önnön specifikussága eltörlésének - ugyanis az individuális természete szerint arra irányul, hogy mint különös nyilvánuljon meg.

Nem állna fenn ez a probléma, ha az individuális csupán a társadalmi-nyilvános közegbe való belépésnek és nem ezen közeg megteremtésének alapja lenne. Az individuális-privát-társadalmi közötti különbségek a modern civilizáció atomja, az individuum meghatározásából fakadnak.

A görögöknél az oikos az alapvető atom és a privát szférában mutatkozik meg: az egyedi szféra ott vagy a privát közeg szerves része (azok számára akik a privát közegben szerzik meg önazonosságukat) vagy a nyilvános szféra⁸ összetevője (itt nyerik el a szabad emberek különösségüket és azonosságukat). A modern civilizációban viszont az individuális előzetesen tételezett, apriori létező, egyszeri és független mozzanat. Éppen ezért az individuális a társadalmi szférába való belépés egyetlen alapja, ám olyan mozzanat, amely a privát tartományára vezetődik le. Eme utóbbi pedig egyszerre egy társadalmi meghatározás és a társadalmiság megteremtésének előfeltétele. Az individuális egy meghatározását kiegyenlíthetjük az intimitás (Bataille)⁹ közegére, de az intimitás nem lehet mértékadó a modern civilizáció számára. Az individuálisnak a társadalmi elismertségre való vonatkozódása félretolja az intimitást - az individuálisnak először át kell jutnia az elvonatkoztatás folyamatán, önmagát pedig a társadalmi elismerésre vonatkozó alapelveként és javaslatként kell tételeznie. A társadalmiság nem más, mint a megvalósult elismerés. Az egyed apreciaciója akkor történik, amikor az individuális a privátra vezetődik le, a társadalmiság pedig akkor jön létre, ha ezt az apreciaciót az elismerés folyamatára vezetjük le..

A modern, árutermelői civilizáció elemzésének, a különbözőség és azonosság működésformáinak taglalásából kell kiindulnia. Az azonosság elvének megvalósulása szorosan fűződik a tér szervezéséhez és értelmezéséhez. Tudniillik, a tér azonossága az individuumok közösségének első feltételét képezi. Az individuumok közötti különbségek érvényessége valamint a közösség léte előfeltételezi a tér elemeinek szétválasztását és differenciálódását. Ilyeténképp a tér mindig a különbözőség és azonosság törékeny viszonylatának, azaz, az egységes tér és a részei közötti differenciálódás eredmé-

nye. Így jön létre a világ-tér, a közösség tere és az individuumok tere.

A privát és a nyilvános dialektikája minden kultúrában párhuzamosan létrehozza a privát és a nyilvános tér megkülönböztetését, ezen terek különböző minőségeivel, jelentéseivel egyetemben. Ebben a kontextusban születnek meg a következő kategóriapárok: látható-láthatatlan, jelenlét-távollét, felület-mélység, valamint a tükör metaforája.¹⁰ Míg a pre-árutermelési társadalmakban ezen kategóriapárok előzetesen meghatározott funkciókkal rendelkeznek, addig az árucivilizációban e kategóriapárok belső határai kifakulnak. A láthatatlan, a távollevő és a mélység csak annyiban léteznek, amennyiben a látható, jelenlevő és felületi szférák instrumentumaiként funkcionálnak. Különös minőségük eltűnik.

Először is vegyük figyelembe a láthatóság-láthatatlanság kategóriapárját. A modern civilizációban mindennek láthatóvá és látottnak kell válnia, mert ez a társadalmi közegbe való belépés alapja. Amit nem láthatunk, annak nincs lényege és nincs szerepe.¹¹ A térnek ugyanez a szerkezete: minden térnek meg kell mutatkoznia. A rejtett tér nem birtokolhat jelentést és fontosságot. A titokzatos, személyes, ama mélyen intim megmutatkozik a felszínen, láttatik a nyilvánosság szeme előtt - ugyanakkor egy olyan jelrendszerré változik át, amelynek közvetítésével jelenlétünket prezentáljuk mások felé. Semmi nem birtokolja immáron a szent jelentését: az egyetlen kritérium arra vonatkozik, hogy el kell nyernünk mások, a Másik elismerését.

A jelenlét-távollét. Az itt és máshol közötti különbség eltűnik és megszűnik a tér távolságának különbözősége is. A távolság megszüntetése lehetővé teszi a különféle terek léteztetését és összehasonlítását itt és most, azok levezetését, azonosítását és különbözőség megszüntetését.

A mozgás elveszíti alapvető értelmét, ez pedig: különbözőségben lenni, a másságban lakozni. A változás nélküli mozgás, a térnek a természeti közegből való áttevődése ugyanis azt jelenti, hogy mindig az azonosban vagyunk.

Az árutermelési civilizáció arra kényszerít bennünket, hogy reflektálódjunk egész mivoltunkban. Csak akkor tudhatunk ar-

ról, hogy kik vagyunk. De a tükör mindig a másik, a másság. Nem a közvetlenség szintjén tükröződünk, hanem az elsajátított tárgyak révén. Ezek a tárgyak jelölnek minket és csak általuk határozhatjuk meg önazonosságunkat. Az egyetlen elismert tükör e civilizációban a pénz és az ár.

A modern, árutermelői civilizáció terét a szocializáció formája, azaz, e civilizáció ideológiai alapjainak összessége határozza meg. A tér egyik alapvető dimenziója csupán következménye az individuális-privát-társadalmi viszonylatoknak. A tér meghatározásának másik mozzanata a társadalmiság intézményéhez, valamint az individuumoknak azon gyakorlati tevékenységéhez kapcsolódik, amely átformálja, át-jelöli és elsajátítja a teret.

Az indifferencia (a különbözőség hiánya) a nyugati kultúrában jött létre, méghozzá egy olyan, addig ismeretlen tér-élmény révén, amelyet képzetként határozhatnánk meg. Az egyenlőség, szimmetria, reciprocitás, a laicizálódás és a denaturalizáció következményeként jött létre. A politika és a gazdaság szétválasztásával az élet autonóm funkciókra szakad szét."Mindez a karteziánus filozófiára utal bennünket, amely a fenomének összességét egységes, homogén, matematizált, tér-idő részként mutatja föl. A tárgyak reciprok helyzete a mértékadó, és nem a tárgyak belső tulajdonságai vagy erkölcsi értékei. A hely, a locus geometriai jellegűvé válik, s a perspektíva, az egységes nézőpont uralma jön létre. Ez a térértelmezés közömbösíti a tér érzéki minőségeit, azokat egy geometriai síkra helyezi és külső erőknek engedi át (így az uralkodó, az állam vagy később a tőke hatalmának)".¹²

A szocializáció közvetítői a tárgyak, amelyek az individuálisnak a privátra való leképződését képviselik. A privát tulajdon lesz a tevékenység legfelsőbb motívuma, célja és kifejeződése. A privát tulajdon ugyanis egyszerre a szocializáció (összekapcsolódás) és megkülönböztetés (összehasonlítás) alapja is. Csupán a kvantum segítségével fejeződhet ki, ugyanakkor az individuum társadalmi státusát jeleníti meg. A tárgyak a dolgoktól nyerik el jelentésüket, azaz, a használati érték válik e civilizáció fontos kategóriájává. (Ezzel magyarázható¹³ az értéknek a hasznosság és a ritkaság közvetíté-

sével történő megalapozása.) Mivel a tárgyak szankcionálásának folyamata bizonytalansággal övezett esemény, a jövő tartományának betöltése és ellenőrzése az individuum tevékenységének fő irányát, ám ugyanakkor korlátját is jelzik.

III

"A tér és az idő az akadályozás alapvető formái".¹⁴ Az idő megszüntetésére irányuló kíváncsi, az idő alárendelésében, előrejelezhetőségében merül ki. Ugyanezen folyamatokat érhetjük tetten a tér vonatkozásában is. A teret alá kell vetni, hogy a bizonytalant, az előre nem láthatót, az ismertre, ellenőrizhetőre, azonosra módosítsuk át. De csak akkor vihetjük végbe e műveleteket, ha megteremtjük az azonost, az ismeretet, a homogént. Csupán akkor rendelhetjük alá a teret és az időt, ha homogenizálunk, ha kizárunk minden különbséget, ha kiiktatjuk a formák gazdagságát, az előre-nem láthatóságot. A tér és az idő megszüntetése az árucivilizáció *conditio sine qua non*-ja. Az idővel és a térrel vívott harcunk alapvető célkitűzéseinket fejezi ki. A különféle terek azonosítása a formák és a jelentések vonatkozásában lehetővé teszi az egyedek számára, hogy az ismert tartományában mozogjanak. A referenciális pontok ilymód biztonságot nyújtanak, függetlenül attól, hogy az egyed hol tartózkodik. Változtatjuk tereinket és mégis mindig otthon vagyunk, ez azt jelenti, hogy kiiktatjuk az ismeretlent és a bizonytalant, valamint hogy lehetővé tesszük az azonosságot.

Mint ahogy a jövő az üres idő formájában veszélyt jelent számunkra, ugyanúgy az üres tér is állandó veszélyforrást képez. Mint ahogyan az időt betöltjük tárgyainkkal, úgy telítődik a tér is. Mint ahogyan az időt megszüntetésre ítéljük azáltal, hogy az ürességet az ismerttel telítjük, a tér ürességének is az ismerttel kell telítődnie. A tér elveszíti a különbözőség minőségét, azt a lehetőséget, hogy egy adott térben legyünk egy, és egy másik térben egy másik pillanatban. Az imperatívusz most a következő: egyidejűleg több térben elhelyezkedni, egyidejűleg lakozni minden térben. "Fönnáll egy olyan helyzet,

amelyben megszűnik a tér és az idő közötti különbség, ebben a helyzetben úgy érezzük, hogy valamilyen zsákmányt birtokolunk és ez elégedettség tölt el bennünket”.

A zsákmány elsajátítása e civilizációban mindig bizonytalan, ezzel magyarázható a harc feltételeinek állandó megkérdőjelezése.

Az árucivilizáció egyrészt egy olyan pont felé törekszik, amelyben a tárgyak elsajátítása révén megszűnik az idő és a tér, másrészt nem cövekelhet le ennél a pontnál. A megtermékenyülésre, a kvantitatív növekedésre vonatkozó kíváncsi lehetetlenné teszi az elégedettség, a kielégültség érzésének rögzítését, az élvezet ellehetetlenül, mert nem az elsajátítás célja, hanem eszköze csupán. Az elsajátítás önmagát táplálja, ezért van szükség új és új elsajátítási folyamatokra. A tér és az idő elfoglalása tehát tevékenységünk voltaképpeni célja. Civilizációnk lényege a tér és az idő elfoglalásában mutatkozik meg. Ez a tevékenység pedig csak a tér és az idő, tárgyak közvetítésével történő, telítődése révén mehet végbe. Ugyanakkor ez az elfoglalási művelet csak kvantitatív jellegű lehet.

Az árucivilizáció további mozzanatait veszem figyelembe:

- az áru közvetítésével történő szocializáció.¹⁵ Itt a közös, társadalmi tér megteremtéséről van szó, ami biztosítja az individuumok megkülönböztetését. Az értékről és megnyilvánulási formáiról kell beszélnünk, ahogy azt Baudrillard kifejtette,¹⁶ de abban az értelemben, hogy az érték, a szokásos naturalista értelmezésekkel ellentétben, a társadalmi munka elsajátításának alapja.

- a bérforma közvetítésével történő szocializáció. A modern civilizáció keretén belül létezik egy olyan csoport, amely csupán egy különleges áru révén léphet be a társadalmiság közegebe. Itt az individuum-csoportok közötti viszonylatokról beszélünk, amelyek a társadalmi munka felosztása kapcsán jönnek létre a bérvizonyok és a munkaerőpiac vonatkozásában.

- a termelés közvetítésével történő szocializáció. Ez az alakzat felmutatja az individuum helyét a termelési folyamat-

ban és lehetővé teszi az összekapcsolódás és a megkülönböztetés formáit a munka processzusában.

- a fogyasztás közvetítésével megvalósuló szocializáció,¹⁷ amely lehetővé teszi az individuumok kapcsolatrendszerét és megkülönböztetését. Ezen folyamatok alapja a tárgyak elsajátítása és használata. Az érték használati értéként jelentkezik, a tárgy pedig mint áru-jel. A fogyasztás közvetítésével történő szocializációban nem az individuumoknak tárgyak cseréje révén megvalósuló viszonylata, hanem az individuumok és a tárgyak közötti reláció a perdöntő. A tárgyak elsajátítása nem csak az individuális, de a társadalmi viszony jellegzetességeit is magán viseli. Ugyanis az individuumok a tárgyak elsajátítása és használata segítségével egy társadalmi csoport tagjaivá válnak, azaz az individuumok megkülönböztető szektákba lépnek be. A használt tárgyak a megfelelő társadalmi csoportok tagjaivá avatják őket, tehát lehetővé teszi az összekapcsolódást és a megkülönböztetést. E szocializációs forma alapja az az értelmezés, miszerint az egyed végtelen vágy-individuumként tételeződik. A fogyasztás közvetítésével történő szocializáció a vágy és a szükséglet rendszerében nyilvánul meg. Az elsajátítás formájában jelentkezik és a privát tulajdonra, valamint a tárgy érvényes használati módjára vezethető vissza. Ez a mód nem az individuális vagy az intimitás tartományába tartozik, mert a társadalmiság közegében megy végbe. A használati módnak meg kell mutatkoznia, szükséges, hogy bevonjuk a láthatóság körébe, azaz, szükséges, hogy a Másik elismerje használatunk érvényességét.

A szocializáció minden formája megteremti saját specifikus terét és létrehozza szervezettségi formáit.

IV.

A modern civilizáció további négy jellegzetességét is megemlítem: a *neutralitás* (az individuális a holisztikus dimenziókon kívül határozódik meg), a *nóvum* (az állandó változás mint az individuumok egymásrahatásának eredménye), *expanzia-*

nizmus (állandó elsajátítás és alárendelés), végtelenség (minden tér megfelelő). Ezenkívül három dimenziót különböz-
tetek meg: egyneműség (azonosság), széttöredezetttség (különösség), alá és fölérendeltség (különbségek rendszere).

E civilizációban a tér neutrális. Az időhöz és a természethez hasonlóan nem rendelkezik előre meghatározott minőség-
ekkel. Éppen ezért állandóan újra kell határozni. E tér széttö-
redezett. Az individualitás tere (ezen a tér azon minőségeit ér-
tem, amelyek az individuális minősítésekből származnak)
folytonosan szembeütközik a privát térrel (ez alatt a tér azon
minőségeit értem, amelyek a társadalmiság létrejöttéből, an-
nak uralmából erednek). A privát tér az értelmet és az azonos-
ságot nem az individuálisból (noha arra támaszkodik), hanem
a társadalmi elismerésből nyeri. A tér fragmentációja csupán
következménye a privát jellegű elsajátításnak. A társadalmi
elismerés folyamata és az individuális értékelés olyan ellent-
mondásos egységet képeznek, amelynek keretén belül mo-
zog az individuum és jön létre a térforma is.

Az árucivilizáció tere társadalmilag közömbös tér. Minősé-
gei és jelentései nem előre adottak, nem örökösök és nem ál-
talánosan elfogadottak. Ezek a jelentések és minőségek az
áruviszonyok mint privát viszonylat eredményeként íródnak
bele a térbe. A jelentések mint a privát viszonyok kifejeződés-
ei lehetővé teszik az árucivilizáció terének dinamikáját, mert
a jelentések egyaránt vonatkoznak a fenálló terekre, de azok-
ra is, amelyek integrálhatók e civilizációba. A terek hierarchi-
ája nem előre adott, de nem is rögzített. Ki van téve a változá-
soknak, ami biztosítja a tér flexibilitását és megszüntethet-
len dinamikáját.

Az árucivilizáció tere végtelen, nincsenek rögzített határai.
Homogén és egységes térként nem rendelkezik sem mennyi-
ségi, sem minőségi határokkal. Mivel nem léteznek előre meg-
állapított jelentések, minden tér alkalmas lehet az elfoglalás
számára és minden teret el is kell foglalni. A homogén térnek
egy és egységes jelentése van, ezt a jelentést pedig csak az
ár fejezheti ki. Az össz térforma rendelkezésre áll az árutartal-
mak számára. Ezek a terek megkülönböztethetőek és homo-
genizálhatóak, de a megkülönböztetés alapja és formája az

ár. A tér meghatározása szerint neutrális és csupán az individuumok közötti viszonylat írja bele jelentéseit. Ezen jelentések az örökösen megújuló kvantitatív átrendezés révén jönnek létre.

A nóvum, amely a modern civilizáció kiváltságos kategóriája egybefoglalja a teret is. Az állandó újra-definiálás, újraszervezés és átrendezés formájában nyilvánul meg. Mindemellett a homogenitás előfeltételezi a tér hierarchikus újraszervezését is. Eme utóbbi két tényező hatásának következménye: az egyedeknek szükségük van a megkülönböztetésre, s a különbség létrehozásának gyakorlata a tárgyak közvetítésével megy végbe. Ez a harc megváltoztatja a hierarchia viszonyait. Mivel a jelentések újradefiniálódnak, a tér labilissá válik.

Az árucivilizáció expanzív társadalmat testesít meg, a terjeszkedés és a növekedés nélkül e civilizáció értelme nem válósulhat meg. De ki kell emelnem a terjeszkedés még egy fontos dimenzióját: a tér állandó újrafelosztása a harc és a konkurrencia következménye. Mindez lehetővé teszi az új terek elfoglalását, a fennálló jelentések megváltoztatását. A tér elfoglalása most a megtermékenyülés, terjeszkedés révén válik az árucivilizáció konstitutív mozzanatává. Egyetlen tér sem kerülheti el ezt a sorsot. Vagy megváltoztatjuk hagyományos jelentését vagy az újonnan felfedezett teret a fennálló jelentéseknek rendeljük alá.

Mivel a tárgyak az áruviszonyok közvetítői, felvetődik a kérdés: "fennáll a tér és fennállnak a dolgok amelyeket a tér magába foglal. Megkísérelhetjük leírni a dolgokat (azt a teret amelyet elfoglalnak a dolgok) vagy a teret (a tér használatát a dolgok részéről)".¹⁸ A tér jelentése a szocializáció formáinak következménye, de a tér jelentősége befolyásolja az emberi viszonylatokat és az individuum társadalmi helyzetét is. E tér keretén belül jön létre az a különleges dialektika, amely folytán a tér maga is a társadalmi minősítések elemévé válik. Ilyeténképp a tér a társadalmi promóció eszköze is egyúttal.

Az árucivilizáció terének még néhány jellegzetességét sorolom fel: homogenitás, fragmentáció és hierarchia. A mindenhol azonos tér a helyek és a pillanatok felcserélhetőségét implikálja. A felcserélhetőség és helyettesíthetőség az azo-

nosság és a repetitivitás formáiban jelentkeznek. A térnek egyneműnek kell lennie, mert minőségi szempontból közömbös, azaz, a jelentést és az értelmet a tárgyak és a velük kapcsolatos tevékenységek révén nyeri el. A tér megszervezését, értelmét, határait, tartalmát telítődésének formái határozzák meg. A teret betöltő tárgyak egyneműek (csereértékek és használati tárgyak) tehát a tér is egynemű. Mint ahogy az áruk felcserélhetők és helyettesíthők funkcióik szemszögéből, így a terek is, amelyek a tárgyak közvetítésével telítődnek, felcserélhetőkké és azonosakká válnak. Az árucivilizációban végbemenő minőségi egyneműsítés átfogja a teret is, megteremtésének egyedüli alapja mennyiségi meghatározottságú. Így a társadalmiság tere a tér minősítésének alapja. A tér társadalmi dimenziója pedig a szocializáció formáinak, valamint a privát és a társadalmi szférák közötti ellentmondás feloldásának keretén belül jön létre.

Meg kell mondanunk, hogy a tér homogenizációja egységet képez azokkal a tendenciákkal, amelyeket a tömegfogyasztás, standardizáció kapcsán figyelhetünk meg. A munka, a vásárlás locusai, az individuálisból való kilépés alakzatai, azaz, a társadalmi élet megteremtésének formái. A tér keretén belül történő mozgás az alá és fölérendeltség viszonyait képviseli. A tér deszakralizációja párhuzamos a természet és a tárgyak deszakralizációjával. Tehát a tér felszabadítását nemcsak a jelentések, hanem a használat, elsajátítás és ellenőrzés szintjén is taglalhatjuk. A teret nem strukturáljuk hierarchikus lépcsők alapján, tehát felszabadul elsajátításának lehetősége. Egyszóval a tér e civilizációban a felszabadított vágy tárgya.

A tér kihasználása, jelentései és jelentősége a piaci törvényeknek rendelődik alá, a tér ára a minőség egyedüli formája. A célirányosság és az értelem szempontjából minden tér azonossá válik, az egyedüli különbség az egynemű részek közötti mennyiségi különbség. Ám, mint ahogy az élet minden elemét e civilizációban, így a teret is veszély fenyegeti. Védeni kell a gazdasági kritériumok felelőtlen alkalmazásától, azaz, az állam arra hivatott, hogy a romboló piaci törvényekkel szemben és az élet fenntartásának céljából szabályozza a tér

megszervezését és ellenőrzését. A tér ilyenén védelme kiiktat bizonyos veszélyeket, de egyúttal újakat hoz létre, amelyek gyökerei az adminisztratív ügyintézésben kereshetők. Az állam, mint láttuk, lehetővé teszi e civilizáció terének egyneműsítését, a védett vadászterületet. Végül pedig egy olyan teret biztosít, amely e civilizáció fennállásának feltétele. Ugyanakkor védelmezi e teret e civilizáció káros hatásaitól.

A tér széttöredezett, mert jelentései a privát viszonylatok következményeként jönnek létre, nincsennek általános jellegzetességei és maga is az áru szerepét játssza. A tér térjellé módosul. Fontos tulajdonsága, hogy jelentései a társadalmiság megteremtésének folyamatában jutnak érvényre. A csere, a munka, a fogyasztás terei olyan élményeket jelentenek, amelyeket a posztmodernnek nevezett ember is átél.

A tér szegmentációja kétszeres hierarchiát fejez ki. Először is megjeleníti a társadalmi hierarchiát - az individuumok összekapcsolódását és szétválasztódását - és a privát viszonylatokban megnyilvánuló hierarchiát is. A tér amely szét-tört, homogén, optikai-geometrikus, kvantifikálható. Éppen azért mert homogén és széttöredezett, végtelen számú parcellákra bontható szét, az egynemű tér azonos részeire. Ezeket a részeket most csupán a mennyiség különbözteti meg - ily módon a tér maga is a megkülönböztetés eszköze.

A tér hierarchiája előfeltételezi a helyek központtal kapcsolatos elrendezését is. A tér hierarchiája a társadalmi különbségek létrehozásának szükségszerűségéből fakad, ugyanakkor annak a ténynek a kifejeződése, hogy a tér részei különféle jelentéssel bírnak a Központ vonatkozásában. A tér maga is tér-jel, ahogy az áruk is áru-jelek. A homogenitás és a hierarchia között kifeszítve az árucivilizáció nem teremtheti meg a terek közötti lényeges és valódi különbségeket. A különbségek elismerése ugyanis nem mehet végbe az egy alapon történő homogenizáció keretén belül. Az állami tér lehetetleníti azt a változást, amely megengedné a differenciális tér létrejöttét. Hiszen alárendeli a káoszt és a különbségeket teremtő gyakorlatot. Nem szünteti meg a káoszt, de szervezi azt. Ezzel szemben átfogja a különbségeket *in statu nascendi* és megszünteti őket.

A posztmodern ember örökös utas, de olyan utas, aki utazás közben nem utazik. Utazása közben ugyanis újraszervezi a fennálló tereket, méghozzá olyan módon, hogy e tereket leképezi azon tér alapján, ahonnan érkezik. Mindig magával viszi saját tér-képzetét, úgyhogy mindig egy térben tartózkodik. Elveszíti tehát az utazás érzését. Úgy áll, hogy közben mozog. Keresvén a különbséget, az azonost teremti újra.

Újvidék
Újvidék

Zako Miletovic
fordította: Losoncz Alpár

Jegyzetek:

1. Paul-Lévy, F.et Ségaud, M,Anthropologie de l'espace,,G.Pompidou, Paris,1983, 9.o.
2. ibid.
3. Itt és a következőekben a jelentés fogalmát a castoriadisi értelemben használom, lásd,Castoriadis, C.,L'Institution imaginaire de la société, Paris,,1975
4. Paul-Lévy, F...ibid.lo.o.
5. Lefebvre, H., De l'état, IV, UGE, Paris, 1978, 262.o. ibid.3.o.
6. Foucault szerint "ha egy állam központosított és a központosító hatalom politikai formája, akkor hívjuk ezt az individualizáló hatalmat pásztorinak", M.Foucault írásából, szerkesztette Szokolcay Árpád, Budapest, 1991, 46.o. Az általam kifejtett állami-tér koncepció a pásztori hatalom elgondolására támaszkodik.
7. Polányi, K.,La grande transformation, XI, Gallimard, Paris
8. Erről, Arendt, H., Vita activa oder vom tätigen Leben, Stuttgart, 1981.
9. Bataille pontosan mondja: "Csak egy meghatározott feltétellel tudjuk az intimitást egy dolog segítségével kifejezni, akkor ha a dolog lényegében ellentétes a dologgal, a termékkel és az áruval, tehát ha a fölázódást képviseli" La part maudite, 168.o.
10. A tükörről lásd, Fernandez, J.W., Reflections on looking into mirrors, Semiotica, 1980, vol.30, 1/2

11. Hasonlítsd össze a láthatóság itt kifejtett koncepcióját a foucault-i elgondolásokkal, amelyeket Deleuze értelmez: "A láthatóság nem a tárgy formája, de nem is olyan forma amely feltárul a világgal való érintkezésben. A megvilágítás formáiról van szó, a világosság teremtette formákat és hatásuk folytán a dolgok és a tárgyak csillámló fényeként maradnak fent". Fuko, Sremski Karlovci, 1983, 57.o. és tovább.
12. Paul-Lévy, F...ibid.10.o.
13. Baudrillard, J., Pour une critique de l'économie politique du signe, Paris, 1977, 133-137.o.
14. Anders, G., Zastarelost coveka, Beograd, Nolit, 351.o
15. Meg kell mondanom, hogy a szocializáció fogalmát nem a szokásos értelemben használom, amely szerint a szocializáció a társadalomba való beilleszkedés folyamata a normák bennsővé-válása révén. Itt a szocializáció egy olyan folyamat, amely közvetítésével megvalósul a társadalom kohéziója.
16. Baudrillard, J., ibid.,145.
17. Baudrillard, J., La société de consommation, Denoel, 1970, 59-93
18. Anders, G. Ibid.353.

Rodolf Hervé